

הרב יצחק אריאלי

ושְׁכַחְתוּ בְּחוּג הָרִאשִׁי וּמִרְכֵּז הָרֶב

פתיחה – מעמדו בחוגי מרכז הרב

בעיתוני הציבור הדתי-לאומי בשלהי שנות תשס"ו, הושמעה מחאה כנגד צנזור נואל שנעשה על ידי חלק מצאצאיו של הרב יצחק אריאלי, מגדולי תלמידיו של הראי"ה קוק ומי שהיה 'משגיח' בשיבת מרכז הרב לאורך שנים רבות¹. צאצאים אלו הדפיסו מחדש חלק מספרו המפורסם של סבס, 'עינים למשפט', ובחרו – ספק מתוך אידיאולוגיה קנאית, ספק מתוך שיקולים מסחריים – להשמיט מהקדמת הספר את הפסקה האחרונה, בה תיאר הרב אריאלי את הערצתו לרבו הגדול, הראי"ה, ואת השתתפותו בהקמת ישיבת מרכז הרב וביסוסה לאורך השנים. זאת ועוד, הצאצאים צירפו לספר מאמר בן מספר עמודים על תולדות חייו של סבס, ובצורה מקוממת התעלמו מכל קשריו עם הראי"ה וישיבת מרכז הרב. "והלא זה היה מוקד חייו!", מחה הרב אליעזר מלמד בטורו השבועי בעיתון 'בשבע'². תרעומת דומה הושמעה עוד לפניו על ידי הרב נריה גוטל, שקרא במאמר בעיתון 'הצופה' להציף את המו"ל בתלונות ואף להחרים את ההוצאה החדשה³.

¹ נולד באלול תרנ"ו בירושלים, למד בישיבות תורת חיים ועץ חיים ונסמך להוראה מהרב חיים ברלין. עם ייסוד ישיבת 'מרכז הרב' נתמנה בה לרב ומשגיח. בתש"א נתמנה לרב השכונות כנסת ישראל, בצלאל, מזכרת משה וסביבתן; כתב הרבנות נמסר לו על ידי תושב השכונה וחברו לבית הכנסת, הרב איסר זלמן מלצר, ואת טקס ההכתרה פתח ידידו הרב צבי פסח פרנק (הפרדס' שנה ט"ו חוברת ב' [אייר תש"א] עמ' 18). שימש גם כפוסק הקבוע של בית החולים ביקור חולים, והיה חבר הועדה הממשלתית לבעיות ניתוחי מתים (לצד הרב אברהם כהנא-שפירא. ראה מאמרו ב'תורה שבעל פה' כרך ו', ירושלים תשכ"ד, עמ' מ"ס, וחוברתו של הרב קלמן כהנא, 'במאבק נגד ניתוחי מתים', ירושלים תשכ"ז, עמ' 10-11). כן עסק בענייני ציבור נוספים, ביניהם בניין שכונות בירושלים – נווה שאנן, קרית שמואל (תמונתו הידועה עם הראי"ה היא ממעמד חנוכת שכונה זו, בתרפ"ט; ראה 'אוצר החסד קרן שמואל', ירושלים ת"ש, עמ' 89, 107; תמונה נוספת שלו מאירוע זה, לצד הראי"ה, נדפסה ב'מלאכים כבני אדם' מהדורת ירושלים תשס"ה, עמ' 300) ועוד. נפטר ב"ג ניסן תשל"ד בגיל שבעים ושבע (ראה: 'אנציקלופדיה של הציונות הדתית' חלק ו', ירושלים תשס"א, צד 113-116).

בתרצ"ו הוציא את הכרך הראשון של מפעלו המונומנטלי 'עינים למשפט', ובמשך השנים פרסם חידושים על שבע מסכתות, וכן חלק מהירושלמי, התוספתא ומסכתות קטנות, וציונים על כל הש"ס (משנה ותלמוד בבלי); בשנות תשכ"ו קיבל על כך את פרס ישראל לספרות תורנית (חבר השופטים – הרב זווין, הרב ישראלי והרב שפירא). כן כתב פירוש בשם 'שירת הגאולה' על הגדה של פסח, ירושלים תשט"ו, וקובץ דרושים על חודש תשרי, 'ירח האיתנים', ירושלים [תשס"א]. לאחר פטירתו נדפסו שני כרכי ספרו 'מדרש אריאל' על התורה, ירושלים תשל"ח-תשמ"ג, וכן הושלמה הוצאת חלקי 'עינים למשפט'.

בניו: הרב גרשון אריאלי מח"ס 'תורת המלך', הרב חיים יעקב אריאלי מח"ס 'באר יעקב', הרב שמריהו אריאלי מח"ס 'משפט המלחמה', הסופר ד"ר נחום אריאלי, ור' משה ליב אריאלי. חתניו: הרב מרדכי אילן אב"ד בת"א ומח"ס 'תורת הקודש' ועוד, והרב צבי כהנא ראש ישיבת 'הרי יהודה' בבית מאיר. אחד ממחותניו הוא הרב משה שטרנבוך ראב"ד העדה החרדית (המזכירו לעיתים – ראה 'תשובות והנהגות' חלק ב', ירושלים תשנ"ד, סי' תר"ב-תר"ג), שאחותו נישאה לבנו של הרב אריאלי (הרח"י).

² 'רביבים', 'בשבע' גליון 207, ז' אלול תשס"ו.

³ 'מחאה על כבוד הרב', 'הצופה' - מוסף סופרים וספרים, א' אלול תשס"ו. לימים העיד הרב גוטל שבעקבות חשיפת ההשמטה הוא "זכה" לאיומים טלפוניים מצד המו"ל (מכתב למערכת, 'מקור ראשון' א' אלול תשס"ט). סופו של המעשה, סיפר הרב מלמד מאוחר יותר, היה שלאחר ששמע המו"ל את הביקורת הלך לשאול על כך את הרב יוסף שלום אלישיב, והלה הורה לו שמעשהו פסול – ובעקבות כך הוחזרו הספרים לכריכה, הגליון הראשון תוקן, הודפס מחדש והוכנס במקום הגליון המצונזר, "וכך הספר נמכר היום" ('רביבים', 'בשבע' גליון 216, י"ח חשוון תשס"ז). במכתבו הנ"ל של הרב גוטל תוקן פרט אחד: מי שפנה לרב אלישיב לא היה המו"ל אלא הנדבן שמימן את ההדפסה. השמטה קטנה זו תוקנה, אם כן, אולם השמטה גדולה פי כמה, שנעשתה במהדורת 'עינים למשפט' שנדפסה בירושלים תשמ"ט (ושוב בתשנ"ד), בה השמיט ומחק המו"ל כמחצית (!) מן ההקדמה לחלק קידושין כדי להעלים כל זכר לראי"ה קוק ול'מרכז הרב' – לא תוקנה כלל (אם כי מכתבו של הרב חרל"פ בסוף הספר, בו מפורש הקשר של הרב אריאלי לראי"ה ולישיבתו, לא הושמט, וכן בחלק ברכות נותרה הפסקה שהושמטה בתשס"ו). פלא הוא, שהרעש התעורר רק סביב ההשמטה הקטנה בכרך 'ברכות', כמעט שני עשורים לאחר מכן!

מחאה זו כמובן מוצדקת לחלוטין; צנזור עובדות וסילוף ההיסטוריה הם מעשים פסולים מכל וכל, לא כל שכן בנסיבות מחמירות כמיעוט דמותו של הראי"ה על רקע אידיאולוגי. אולם מנגד יש לברר: האם אמנם זכה הרב אריאלי לקבל את המקום הראוי לו, בתודעת הזיכרון של חוגי ישיבת מרכז הרב וממשיכי דרך הראי"ה?

ניטול לדוגמא מאמר מקיף על ישיבת מרכז הרב לתולדותיה, שנכתב על ידי הרב יצחק שילת, שלמד בישיבה למן אמצע שנות השישים. במאמרו עובר הרב שילת על פני כל האישים החשובים שנטלו חלק בבניין הישיבה לאורך השנים: החל מייסודה על ידי הראי"ה ותקופתו הקצרה של הרב אברהם אהרן בורשטיין ('הגאון מטבריה'), דרך כהונתו של הרב חרל"פ כראש הישיבה לאחר הראי"ה, וכלה בימיו שלו בישיבה, בהם עמד בראשה הרצי"ה קוק ולצידו הרב שלום נתן רענן המנהל והרב דוד כהן ('הנזיר') זקן הר"מים, וכן לימדו בה רבנים צעירים יותר כדוגמת הרב מרדכי פרום, הרב שאול ישראלי והרב אברהם שפירא. ביסודיותו טורח הרב שילת לציין אפילו את השמועה הנפוצה לפיה הראי"ה הזמין כביכול את הרב שמעון שקופ, ראש ישיבת גרודנה, לכהן כראש ישיבת מרכז הרב⁴, ומזכיר גם כמה מצעירי התלמידים בתקופת הראי"ה. רק דמות אחת נעלמה לבלי זכר מגירסה זו של תולדות הישיבה: הרב יצחק אריאלי⁵.

הגדיל ממנו לעשות הרב פרופ' נריה גוטל, מהידועים שבחוקרי כתביו ומשנתו של הראי"ה בדורנו, בדברים שכתב במבוא לספרו 'מכותבי ראי'ה':

"...ארבעת האישים 'ממשיכי הדרך', אותם שהיו מצויים במעגל הצמוד ביותר לראי"ה ואף התמנו על ידו עוד בחייו לכהונה בישיבה שיסד, **דומה כי לית מאן דפליג** שהארבעה הם: בנו – הרב צבי יהודה, הרב יעקב משה חרל"פ, חתנו – הרב שלום נתן רענן, והרב דוד כהן ('הנזיר'). כבודם של מקורבים אחרים מונח כמובן במקומו, ועדיין עובדת מינויו האישי את הארבעה, הפקדתו אותם על הכתבים ועל הישיבה, ואף 'התבטלותם' אליו והערצתם אותו, מדברת בעד עצמה"⁶

והרב יצחק אריאלי? מאן דכר שמיה!

הדברים מפליאים: מדוע לא היה הרב אריאלי ראוי בעיני הרב גוטל (ושאר הכותבים הנזכרים) להיכלל לצד האישים האחרים ברשימת 'ממשיכי הדרך', אלה שהיו מצויים במעגל הצמוד ביותר לראי"ה? הרי הוא נוקב במפורש בקריטריונים להגדרה זו לדעתו – והגם שיש לפקפק בחלק מהם⁷, אין שום ספק שהרב אריאלי עומד בהם לא פחות מהאחרים, כפי שיוכח

⁴ במאמרו "עד אשר אמצא מקום במשכנות לאביר יעקב", 'המעין' תשרי תש"ע (שנה נ' חוברת א') עמ' 96-79, הוכיח ידידי ורעי שמריה גרשוני שעל אף שהרב שקופ אכן התעניין בתפקיד זה, פנייתו נדחתה על ידי הנהגת ישיבת מרכז הרב!

⁵ "המהפכה המרכזית", 'נקודה' גליון 181, חשוון תשנ"ה, עמ' 24-20. ניכר מן המאמר שתיאורו של הרב שילת את האישים שהיו בישיבה לפני זמנו, מושפע מאד מהתייחסותו של הרצי"ה קוק כלפיהם ומן הדברים שאמר (או לא אמר) אודותיהם. כדוגמה נוספת לתודעת תלמידי הישיבה במחצית השנייה של תקופת הרצי"ה, נציין שבפרק המוקדש לישיבת מרכז הרב באלבום 'רבנו – הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל', בעריכת הרב זאב נוימן ובהוצאת הרב שלמה אבינר, ירושלים תשס"ד (עמ' 69-84), קיימים ערכים מיוחדים לרב חרל"פ, הרב 'הנזיר', הרב רענן, ואף הרב פרום – ותו לא.

⁶ 'מכותבי ראי'ה', ירושלים תש"ס, עמ' ל"א; ההדגשה שלי (וכן בשאר המאמר). יצויין שבאותו עמוד מחה הרב גוטל על אי-זכור הרב חרל"פ והרב רענן כתלמידי הראי"ה במחקר כלשהו – מבלי לחוש שהוא עצמו נופל באותו בור. קיים דמיון רב בין דברי הרב גוטל, לבין דברי חגי סגל במאמרו "אורות באופל": "ארבעה אישים נחשבים כיורשי עזבונו הרוחני של הרב קוק... הרב יעקב משה חרל"פ הועמד בראשות ישיבת מרכז הרב והנהלתה הרוחנית, הרב צבי יהודה הופקד על מלאכת ההוצאה לאור של כתבי ההלכה והאגדה שבעזבונו, הנזיר – על כתבי המחשבה, ואילו הרב שלום נתן רענן-קוק, חתנו של הראי"ה נתמנה למנהל הישיבה" ('נקודה' ג' באלול תשמ"ז, גליון 113, עמ' 17).

⁷ כך למשל ההפקדה על הכתבים: ככל הידוע, הרב חרל"פ מעולם לא עסק בפני עצמו בהתקנת והדפסת כתבים כלשהם של הראי"ה (הגם שהיה מראשי המסייעים לרב 'הנזיר' בעריכת 'אורות הקודש': ראה 'משנת הנזיר', ירושלים תשס"ה, עמ' צ"א, וראה גם עמ' צ"ה) – דבר שאינו מפריע לו להיחשב בצדק כתלמידו המובהק בה"א הידיעה.

להלן במהרה. ואף אם ביקש הרב גוטל להעמיד את ממשיכי הדרך על ארבעה דווקא, בבחינת רגלי המרכבה, הרי יש רגליים לדבר שהרב אריאלי מתאים להיכלל בהם אף יותר מאשר הרב רענן.⁸

לא מדובר בתופעה מקרית; מידה זו או אחרת של התעלמות מהקשר ההדוק של הרב אריאלי לראייה ואו ממקומו בתולדות ישיבת מרכז הרב, ניתן למצוא גם בספרים, מאמרים ופרסומים נוספים אודות הראייה וישיבתו⁹ – ואפילו פרסומים רשמיים, כדוגמת לוח השנה שמוציאה ישיבת מרכז הרב מדי שנה, תחת השגחתו של הרב יעקב כהנא-שפירא – כיום ראש הישיבה. לאורך הלוחות מן השנים האחרונות (תשס"ז-תש"ע ואף קודם לכן), צוינו והובלטו בתאריך המתאים ימי פטירתם של רבני הישיבה לדורותיהם, ובהם הראייה, הרצי"ה, הרב חרל"פ, הרב 'הנזיר' והרב רענן; גם הרב שאול ישראלי זכה לציון, ואפילו הרב מרדכי פרום, וכמובן גם הרב אברהם שפירא זצ"ל (למן תשס"ט) – ואחרי כל זאת לא טרחו לציין את יום פטירתו של הרב אריאלי¹⁰.

במאמר זה נבקש איפוא לדון בשאלה, מדוע הרב אריאלי אינו זוכה כיום למקום הראוי לו בתודעה הרווחת של שוחרי זכר הראייה. נקדים לכך סקירה רחבה של דמותו ופועלו, קשריו עם הראייה, וחלקו ומקומו בישיבת מרכז הרב, תוך היצמדות לארבע הקריטריונים שהגדיר הרב גוטל כאמת מידה לתלמידים 'ממשיכי הדרך' של הראייה: א. הימצאות במעגל הצמוד ביותר אליו; ב. הערצה ואף התבטלות כלפיו; ג. הפקדה על הוצאת כתבים; ד. מינוי על ידו לתפקיד בישיבה.

קשריו עם הראייה קוק

הימצאות במעגל הצמוד ביותר: הקשר האישי בין הרב יצחק אריאלי לראייה קוק נוצר מייד עם חזרתו של הראייה לארץ ישראל, בתחילת אלול תרע"ט, בקבלת הפנים שנערכה לכבודו

⁸ שיתרוננו העיקרי בהקשר זה, הוא עצם היותו חתן הראייה. נשווה לדוגמא את הפונקציה שמילאו השניים בישיבת מרכז הרב בחיי הראייה: הרב רענן הגיע לישיבה כתלמיד באמצע תרפ"ד, ארבע שנים לאחר מכן השתדך עם בת הראייה, ותקופה נוספת חלפה עד שהחל למלא תפקיד משמעותי בישיבה. הרב אריאלי, לעומתו, נמנה על בכירי סגל הישיבה מרגע הקמתה ולכל אורך אותן שנים (ראה להלן בהרחבה). בספרו 'מכותבי ראייה' עמ' ל"א ציין הרב גוטל את המספר הרב של איגרות שקיבל הרב רענן מחותנו הראייה, אולם כבר הצבעתי על כך (יחד עם שמריה גרשוני, במאמרו "מכותבי ראייה ומכתבי הראייה", 'עלוני ממרא' 122, קריית ארבע תשס"ט, עמ' 151 בהערה) שרוב האיגרות הללו עוסקות בעניינים משפחתיים בלבד.

⁹ דוגמאות נוספות: בערך המונומנטלי שהוקדש לראייה ב'אנציקלופדיה של הציונות הדתית' חלק ה', ירושלים תשמ"ג, טור 269, נכתב שלאחר הקמת הישיבה "לצידו [=של הראייה] הועמדו בראש הישיבה בנו הרב צבי יהודה, הרב יעקב משה חרל"פ ו'הנזיר' הרב דוד כהן" – והרב אריאלי נעלם כלא היה! אמנם, קרוב לוודאי שכותבי הערך נמשכו בכך אחרי ספרו של הרב מנחם מנדל פרוש, 'בתוך החומות - יובל שנים', ירושלים תש"ח, עמ' 290, שם הוזכרו שלושת האישים הנ"ל בהקשר זה בלעדי הרב אריאלי. נציין גם לדברי הרב יוחאי רודיק, 'חיים של יצירה', ירושלים תשנ"ח עמ' 73: "לא ניתן לסכם את מערכת ההתארגנות לקראת הקמת הישיבה המרכזית בלי להזכיר את חלקן של שתי דמויות מרכזיות בעלות תרומה מכרעת להקמת הישיבה: הרב יעקב משה חרל"פ... והרב דוד כהן ('הנזיר') – ותו לא. אמנם בפרק העוסק בצוות הישיבה הוא מקדיש מקום לרב אריאלי (לצד הרב רענן) אם כי בהיקף קטן פי שלושה ויותר מזה שהקדיש לרב חרל"פ, לרצי"ה ולרב 'הנזיר'.

למול אלה ואחרים יש לציין את בכיר ביוגרפי הראייה, הרב משה צבי נריה, שהיה תלמידו של הרב אריאלי בישיבת מרכז הרב (ובשל כך הקפיד בספריו לקרוא לו תמיד – דווקא לו – 'מו"ר'; את הקשר ביניהם תמחיש האנקדוטה, שכשקיבל הרב נריה הסכמה מהראייה על ספרו של אביו, לא ידע כיצד להגדירו בראש ההסכמה, ולפיכך הלך "אל המשגיח הרוחני של הישיבה" – הרב אריאלי, שניסח זאת 'בשדה הראייה' עמ' 285). הרב אריאלי, מצידו, שיתף את הרב נריה בניסוח ההקדמה לעיניים למשפט קידושין 'שחר אורו', ירושלים תשס"ב, עמ' 95, וראה רשימת היומן בעמ' 286: "ר' יצחק אריאלי הזמיני לראות את פרי עבודתו ולעזור לו בסידורה", ואכן הקדיש לו פרק מקיף במקום הראוי לו, בין הרב חרל"פ לרב 'הנזיר' ('בשדה הראייה' עמ' 378-351). גם בספרו הפופולרי של שמחה רז, 'מלאכים כבני אדם', ירושלים תשנ"ד, מקבל הרב אריאלי את המקום המתאים לצד שניהם (ראה עמ' 69 ואילך).

¹⁰ פסקה זו נכתבה בתשס"ח ועודכנה בתש"ע. בלוח השנה של תשס"ט, נזכר הרב אריאלי בגב הלוח לצד שאר רבני הישיבה, אך עדיין לא צוין יום פטירתו בלוח עצמו (על אף שצויין בו, למשל, יום פטירת הרב יעקב כלאב). כדוגמא נוספת לתודעה הרווחת כיום בתוככי ישיבת מרכז הרב, נציין שבציור קיר מרשים המתנוסס כיום בחדר האוכל של הישיבה, שבחציו האחד מוצגים ראשי הישיבה וחציו השני שאר רבניה בעבר, מופיעים כל השמות המתבקשים – אך שוב נפקד זכרו של הרב אריאלי.

בתחנת לוד¹¹. קשר זה התהדק במהרה, וחודשים ספורים לאחר מכן – בשלהי חורף תר"פ – נמנה הרב אריאלי בין תריסר מייסדי גרעין קטן מאברכי ירושלים, שהתכנס מדי יום אחר הצהריים בביתו של הראי"ה, ונודע במהרה בשם 'מרכז הרב'¹².

מבין הלומדים במרכז החדש זכה הרב אריאלי לקירוב מיוחד מצד הראי"ה, דבר שהתבטא בייסוד חברותא אישית מדי יום ללימוד גמרא, במהלכה היה חדרו של הראי"ה סגור באופן יוצא דופן ואיש לא הורשה להפריע¹³. חברותא זו, כמעט יחידאית במינה, נמשכה כמעט ברציפות לאורך כחמש עשרה שנה, עד לפטירת הראי"ה¹⁴; ובמהלך השנים הספיקו השניים לסיים יחד את הש"ס כולו¹⁵.

כך, בין השאר, תיאר בנו, הרב גרשון אריאלי: "כשהתקרב אל הרב הוקסס ממלוא אישיותו, וממש נדבק בו לאהוב אותו כתלמיד נאמן לרבו. כל שיחה של הרב היתה יקרה אצלו, ורשם על פיסות נייר כל שמועה ממנו. הוא נחלץ להגן על כבוד הרב מהתקפות הקנאים ורבות סבל מבעלי המחלוקת..."¹⁶. אנקדוטות מרובות לאורך השנים מעידות על עומק הקשר בין השניים: עיברות שם משפחתו של ר' יצחק מ'זומברוב' (על שם עיירת מגורי אביו) ל'אריאלי', באותן שנים

¹¹ כדברי הרב נריה, 'בשדה הראי"ה' עמ' 352. הוא מוסיף שם (ללא ציון סימוכין) שכבר למעלה משש שנים קודם לכן "החלה קוסמת לו אישיותו של הרב מיפו"; הרב אריאלי עצמו, ברשימותיו שפורסמו ב'הצפה' על ידי שאול שיף, זכר מעשה שאירע בילדותו עם הראי"ה וחזונו האדרי"ת ("הוציא האדרת והלבישו" [להלן: **רשימות הראי"ה**], מוסף 'הצפה', כ"ח תשרי תשס"ד, אות מ"ה). ברשימותיו של ד"ר נחום אריאלי תואר המפגש בתחנת ירושלים ("סיפורים שסיפר לי אבא", 'הצפה' כ"ט אלול תשמ"ה, מוסף מיוחד עמ' 16), אך דבריו אינם מדויקים, והרב אריאלי עצמו כתב על המפגש בלוד: "בהגיעו ללוד כדאי היה להסתכל בפניו המאירים, שקוע במחשבות" – ואף הוסיף שהוא שהגיש לראי"ה מכתב ברכה "מעין כתב רבנות", כנציג "כל בעלי תריסין של כל הישיבות" (רשימות הראי"ה, אות כ"ג).

¹² רשימת מייסדי המרכז צויינה בשולי מכתבו של היוזם והמארגן, הרב יצחק לוי, מכ"ו אדר תר"פ ('בשדה הראי"ה' עמ' 353).

¹³ 'שבחי הראי"ה', ירושלים תשנ"ה, עמ' קס"ח, מפי הרב אריאלי (נראה עדותו המורחבת של ד"ר נחום אריאלי, "סיפורים שסיפר לי אבא" [צוין לעיל הערה 11] עמ' 16; מובא במעט קיצורים גם ב'מלאכים כבני אדם' עמ' 82-80. הרב אריאלי התייחס לכך בקצרה ברשימותיו, ואף תיעד את היקף לימודם: "...בבוקר, כשלמד עמי חמשה דפים ליום (ואז לא נתן להכנס לשום בן אדם)..." (רשימות הראי"ה [צוין לעיל הערה 11] אות כ"ד), וכן את משך לימודם: כשעתיים ויותר (אות ל"ו).

¹⁴ ד"ר נחום אריאלי, שם. לפי תיאורו, "לא עבר יום שלא ישבו אל שיעורם... וכך התקיים במשך שש עשרה שנה עד שסיימו את כל תלמוד בבלי מהחל ועד כלה... שש עשרה שנה עד תום מועד כהונתו בירושלים, הוא יום הסתלקותו של הרב קוק", אולם מדובר בהפרזה, שהרי במהלך השנים הללו היו פרקים רבים בהם לא היה הרב אריאלי במחיצת הראי"ה, כדוגמת סיורי המושבות לאורך השנים, שהייתה הארוכה בחו"ל בתרפ"ד-תרפ"ה, נסיעות הנופש למוצא ולכרמל, ועוד כיו"ב; ספק גם אם החברותא החלה מייד בשנה הראשונה לפגישתם. כנראה מבוסס התיאור על דבריו של הרב אריאלי, שכתב באופן כללי: "זכיתי לעמוד לפניו שש עשרה שנה תמימות, להקשיב אמריו הקדושים ולהתבונן להליכותיו בקודש" ('ענינים למשפט' קידושין, ירושלים תרצ"ו, עמ' ב').

קשר הדוק ויומיומי זה שהיה בין השניים, יש בו כדי להסביר את מיעוט התכתובת ביניהם (לפי הידוע לעת עתה): היות שהרב אריאלי שכן בשכונתו וישב בישיבתו של הראי"ה לאורך כל השנים, לא נוצר מצב שידרוש תכתובת דואר ביניהם (בדומה להערת הרב גוטל, שהמכתב הבודד ששלח הראי"ה למזכירו בתקופת לונדון אינו משקף את מידת קרבתם: 'מכתבי ראי"ה' עמ' נ' הערה 64). הדבר גם הולם היטב את העובדה ששלושת האיגרות הידועות לנו שהחליפו השניים, נכתבו דווקא בתקופה בה שהה הראי"ה בחו"ל: הרב אריאלי שלח לראי"ה מכתב מ"א סיוון תרפ"ד בענייני הישיבה, שחלקו יובא להלן, ומכתב מ"י אלול תרפ"ד בענייני השגת אתרוג עבורו (ראה: 'הרמ"צ נריה', 'בשדה הראי"ה', כפר הראה תשמ"ז עמ' 377; ולהלן הערות 18, 23). והראי"ה שלח לו מכתב שנדפס בסוף 'חבש פאר' מהדורת תרפ"ה (צורתם וסגנונם של הדברים מוכיחות בבירור שמדובר במכתב, וזהותו של הרב אריאלי כנמענו תוכח להלן הערה 25. ראה עוד: 'מכתבי ראי"ה ומכתבי הראי"ה', עמ' 148 הערה 10). אמנם מתוכן מכתב אחרון זה, ייתכן שנכתב רק לאחר חזרת הראי"ה לארץ.

¹⁵ דברי ד"ר נחום אריאלי, 'מלאכים כבני אדם' שם. ייתכן שתוכן הלימוד נקשר במפעל 'ההלכה ברורה', בו עסק הראי"ה בתריסר השנים האחרונות לחייו; הרב אריאלי העיד שהיה מראשוני העוסקים ב'הלכה ברורה', תחת הדרכת הראי"ה (נראה להלן הערה 27).

¹⁶ 'בשדה הראי"ה' עמ' 367. לדוגמה בה יצא הרב אריאלי להגנת רבו מפני הקנאים, נציין כרוז מטבת תרצ"ג המוחה על פגיעה בכבוד הראי"ה מצד צעירי אגודת ישראל, בו חתם הרב אריאלי יחד עם הרב 'הנזיר' כנציגי ישיבת מרכז הרב (בנימין קלוגר, 'מן המקור' חלק ב', ירושלים תשמ"מ, עמ' 94; נדפס שנית ב'מלאכים כבני אדם' עמ' 210). כעשור לפני כן פרסם הרב אריאלי מאמר בשם "האמת כמו שהיא", בעיתון הירושלמי 'קול יעקב' י' סיוון תרפ"ג [שנה ב' גליון ל"ג] עמ' 2, המגן בתוקף על כבודו של הראי"ה למול מאמר בעיתון אחר שהתבטא "בחוצפה עוברת כל גבול נגד הרבנים הגאונים חברי משה"ר [=משרד הרבנות], ונגד נשיאה, רבנו הגדול מהרא"י קוק שליט"א. בתור אחד היודע את כל פרטי הדברים והשתלשלותם, הנני מוצא חובה לפניי למסור את האמת כמו שהיא..." (הרקע – סכסוכי ועדי העיר השונים). ראה גם סיפורו של ד"ר נחום אריאלי על מקרה בו הציל אביו את הראי"ה מאבני הקנאים: "סיפורים שסיפר לי אבא" [צוין לעיל הערה 10] עמ' 17 – הובא גם ב'מלאכים כבני אדם' עמ' 212.

ראשונות, נעשה "בעצתו ובעידודו" של הראי"ה¹⁷; כשהיה הראי"ה בארה"ב בתשרי תרפ"ה, היו מעייניו של הרב אריאלי נתונים בהשגת אתרוג ארץ ישראלי מהודר לרבו שבחול"ל¹⁸; במהלך השנים הוא התלווה אליו לא פעם לביקורים אצל כמה מגדולי התורה, כדוגמת הרב יוסף חיים זוננפלד, המקובל הרב שלמה אלישיב (בעל 'לשם שבו ואחלמה') וכן האדמו"ר מגור¹⁹; ובהלוויית הראי"ה, היה הרב אריאלי בין המספידים לפני ההלוויה, ונשא את הספדו על יד ארון הקודש²⁰.

הערצה והתבטלות כלפיו: על הערכתו הייחודית של הרב אריאלי כלפי רבו הראי"ה, ניתן ללמוד בין השאר מן הדברים הארוכים שהקדיש לדמותו בהקדמת החלק הראשון של 'עינים למשפט', שנכתבה בתוך שנה לפטירת הראי"ה, ואשר עומדת כולה בסימן דמותו הגדולה והחלל שהשאיר אצל תלמידו המסור:

אחד היה אברהם, הגדול בענקים, אשר שלחו ה' למחיה לדורות התחיה בארץ החיים, עמודא דנהורא, נזר הקודש, גאון הדור ומנהיגו מו"ר רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוקלה"ה [...] יחידי סגולה שבעיה"ק נמשכו אחריו בעבודות אהבה עזה ונאמנה, גדולי הרוח ראו בו מקור חיים, נהר שאינו פוסק, ובביתו התרכזה קבוצה חשובה של ת"ח גדולים ומצוינים אשר הקשיבו לשעוריו בהלכה ואגדה, בהם ראה רבו זצ"ל את הגרעין היסודי להגשמת שאיפתו הקדושה: יסוד ישיבה מרכזית עולמית בעיר הקודש [...] וחבה יתירה נודעת לי ממנו לקרבני ביותר לעבודת קודש זו, וזכיתי לעמוד לפניו שש עשרה שנה תמימות, להקשיב אמריו הקדושים ולהתבונן להליכותיו בקודש [...]

בראשית הקיץ שעבר – תרצ"ה – נזר ישראל שכב כבר אז על ערש דוי. וקוה קוינו כי עוד מעט ישוב לאיתנו ושכן בקרבנו לראשונה, אך למגינת כל בית ישראל אשר עקבו את מצבו מתוך חרדה מרובה, סתם תפלתנו, ומיום ליום הורע מצבו. ולגודל האסון נדמה כי עטרת ישראל נפלה פתאום וקדר שמשנו בצהרים. 'כיתומים היינו' – נוכחנו כי גם בחיים חייתו אתנו, כיתומים היינו ולא ידענו איך להחזיק את העטרה בראשו ואיך להשתמש באוצר האוצרות הזה; 'ואין אב' – נפסק המעיין שזרם עלינו גם בלא יודעים, שהרונו והשקנו ממי חייזר הזכים והטהורים. ואין לנו שיעור נחמה אלא באורו הגנוז בספריו הקדושים, ורוחו המפעמת בישיבה הזאת, גחלת קדשו, הישיבה המפוארה, משאת נפשו הטהורה ומשוש חיו, אשר גדלה וטפחה במאמצים כבירים והשפיע מהודו עליה [...] ואף אנן ננקוט בשפולי גלימיה למרנא זצ"ל ללכת בעקבותיו.²¹

מובאה זו אינה יחידאית, כמובן, אלא אחת מתוך הזדמנויות רבות בהן הביא הרב אריאלי לידי ביטוי את הערצתו והתבטלותו כלפי הראי"ה²². נצטט גם, להמחשה, מלשון אחד המכתבים

¹⁷ הערת הרב נריה, 'בשדה הראי"ה' עמ' 353.

¹⁸ ראה ציטוט המכתב במבואו של הרב יהודה זולדן לספר 'עץ הדר השלם', מהד' ירושלים תשמ"ו, עמ' 34 הערה 23.
¹⁹ על ביקורים אלה כתב ד"ר נחום אריאלי, "סיפורים שסיפר לי אבא" (צוין לעיל הערה 11) עמ' 17. את הביקור אצל הרב שלמה אלישיב, הזכיר גם הרב אריאלי עצמו (רשימות הרי"א [צוין לעיל הערה 11] אות י"ז).

²⁰ לאחר ההספדים שנשא בהיכל הישיבה הרב חרל"פ, הרצי"ה והרב דב קוק אחי הראי"ה ('שערי ציון' שנה ט"ו, ירושלים תמוז-אלול תרצ"ה, עמ' ל"א). בהתכנסות הראשונה של תלמידי הישיבה בבית המדרש, יומיים לאחר ההלוויה, דיבר תחילה ראש הישיבה הרב חרל"פ, ואחרי המשגיח – הרב אריאלי, וכן הרב רענן (שם עמ' ל"ד). הוא כמובן גם נאם בהספדים שנערכו בהיכל הישיבה ביום השלושים, לצד הרב חרל"פ, הרצי"ה קוק והרב איסר זלמן מלצר (ראה המודעה ב'מלאכים כבני אדם' עמ' 425). לאחר מביקוריו האחרונים אצל הראי"ה, ראה 'מלאכים כבני אדם' עמ' 419, וד"ר נחום אריאלי מציין ביקור נוסף ביום שלפני פטירת הראי"ה: "סיפורים שסיפר לי אבא" (צוין לעיל הערה 11) עמ' 18. על ביקורים נוספים בתקופת המחלה ראה רשימות הרי"א [צוין לעיל הערה 11] אותיות ב'–ד'.

²¹ 'עינים למשפט' קידושין, עמ' ב'–ג' (בקיצורים רבים והשמטת המשפטים שצוטטו לעיל או יובאו להלן, וכן מובאות ארוכות שציטט הרב אריאלי מ'הרצאת הרב' ומ'קריאת קודש' לייסוד הישיבה).

²² ראה הראיון עמו שהתפרסם בתשכ"א בביטאון 'יה' המועצה הדתית – ירושלים, גליון 17–18, ונדפס שוב על ידי הרב נריה ('בשדה הראי"ה' עמ' 367–371) – בו האריך לדבר בהערצה על הראי"ה. לפני מספר שנים נתפרסמו 62 עובדות והנהגות על הראי"ה שרשם במחברתו, בהן תיעד את הנהגות רבו המובהק ומהן עולה עד כמה היה קרוב אליו (רשימות הרי"א [צוין לעיל הערה 10]; ראה גם 'מלאכים כבני אדם' עמ' 438). אף את פתח נאומו בהכתרת הרצ"פ

ששלח אליו: "הוד קדושת אדמו"ר שליט"א, שלום עליך רבי ומורי, שלום! אחרי ד"ש רבנו היקר... כמהים אנחנו מאד לשובו של רבנו, יודיע נא לנו מתי הוא חושב לשוב אלינו. כ"ד [=כה דבר] עבדו ותלמידו יצחק אריאלי..."²³. כמדומה שדי בדוגמאות אלה כדי להמחיש שגם הוא, כמו שאר חבריו תלמידי הראי"ה הקרובים ביותר, ינק ממנו את עולמו הרוחני, והושפע ממנו יותר משהושפע מכל אדם אחר.

פרסום כתבי ידו: אין חולק על העובדה ששני הדמויות המרכזיות בפרסום ועריכת כתבי הראי"ה, הם בנו הרצי"ה והרב 'הנזיר'. אולם גם הרב אריאלי נטל חלק מסויים בהוצאת כתבי רבו לאור: בחורף תרפ"ד הוא נתעורר, יחד עם חברו הרב אורי סג"ל המבורגר, להוציא מחדש את ספרו הראשון של הראי"ה, 'חֶבֶשׂ פאר' (ורשא תרנ"א), "בהורמנא ורשות של אדמו"ר הגהמ"ח שליט"א"²⁴. לא היתה זו העתקה שגרתית של המהדורה הישנה, אלא 'פנים חדשות שבאו לכאן': לכבוד ההוצאה החדשה, שנדפסה לבסוף באמצע תרפ"ה לאחר חזרת הראי"ה מחו"ל, "נאות אלינו אדמו"ר שליט"א לכתוב מחדש לשם הוצאה זו" מאמר רעיוני חדש, וכן התווספו תכנים רבים "מתוך כ"ק של רבנו שליט"א", ובראשם קטעי אגדה ופרשנות מתוך כרכי א' של 'עין איה' ו'עולת ראייה' – חיבורים שנחשפו כעת בפעם הראשונה לאוויר העולם, בידי האמונות של הרב אריאלי²⁵. כמו כן נכללו הערות מגדולי ירושלים המקורבים לראי"ה – הרב חרל"פ, הרב פרנק והרב טוקצ'ינסקי – ותשובות הראי"ה להערותיהם. מעבר לכך הספר כולו, ובפרט הערות גדולי ירושלים, עטור בהערותיו של הרב אריאלי, שהאריך להוכיח ולהגן על דברי הראי"ה ולהוסיף ביאורים וחיידושים משלו סביב הדיון²⁶. בסך הכל, ספרו המחודש של הראי"ה שיצא על ידי הרב אריאלי, עבה פי שלושה ויותר מן הספר המקורי.

בנוסף, הרב אריאלי היה מן הראשונים שהצטרפו לסייע במלאכה הגדולה של 'הלכה ברורה', ואף סידר וכתב בעצמו את ציוני ההלכה לשתיים מן המסכתות הראשונות שנעשו – וזאת ביוזמת הראי"ה עצמו, שביקש ממנו לעסוק בכך: "...ואף משכני לעבודתו הענקית 'הלכה ברורה', ושתי

פרנק לראב"ד ירושלים – בתוך שנה לפטירת הראי"ה – הקדיש לדיבור על כך ש"תוגה מהולה בשמחתנו זו, ולמה הדבר דומה לנושא אחות אשתו הראשונה שמתה – כי אילו זכינו ה' רבנו הגרא"י קוק זצ"ל חי עמנו, ולדאבונו הגדול הוטר המצנפת והורם העטרה..." (כתר תורה - סדר הכתרת הרבנות, ירושלים תרצ"ו, עמ' 26).

²³ מכתב מ"א סיוון תרפ"ד, ארכיון 'בית הרב' מס' 176ט. זהו מכתב ארוך שנכתב על נייר המכתבים הרשמי של הראי"ה; רובו עוסק בענייני תקציב הישיבה, ובסופו הערה ארוכה על "מצב העיר" – ענייני הקהילות והועדים בירושלים. לקראת סוף המכתב הוא מזכיר את "ההערות ששלחתי במכתבי הקודם", שעסק בענייני הלכה. כן הוא חותם: "ד"ש חמה מאת כל התלמידים". למובאות נוספות ממכתב זה, ראה להלן הערה 36.

²⁴ 'חבש פאר', מהד' ירושלים תרפ"ה, עמ' 3 (משם לקוחים גם הציטוטים שלהלן). וכך כתב הראי"ה בהקדמה: "ועתה שחרוני חברים מקשיבים לקולי, הרבנים מו"ה ר' יצחק אריאלי שיי ור' אורי סג"ל המבורגר שיי, להרשות להם להו"ל הוצאה שניה..." (עמ' 7). אגב כך, נעתיק את הקדמת הרב פרנק להערותיו לקונטרס, שלא נדפסה, מתאריך א' דר"ח אדר א' תרפ"ה: "אפריון נמטי' למע"כ הרבנים שהשתתפו במצוה רבה, להוציא לאור שנית להאי ספרא דבי רב שהו"ל בימי חורפו הגאון הגדול הצדיק המפורסם פאר הדור מוהר"א הכהן קוק שליט"א, ראש הרבנים באה"ק. שמחתי עתה מראות את החבור הנחמד יוצא מביה"ד כלול בהדרו בדברים חוצבים להבות אש דת, להעיר ולעורר את האהבה להמצוה החשובה... וגם הוא כולו פ"ת בחקר הלכה [ו]העובר למעשה מיד לדורות, והפליא לעשות הגדיל תושבי בכמה הלכתא רבנותא. ולמען חבת הקודש אמרתי לרשום איזה הערות בנוגע לפ"ק, וכונתי רצוני רק לעורר, יגדיל תורה ויאדיר, וקוב"ה חדי בפלפולא דאורייתא" (מעובד הרב אריאלי, נמכר לאחרונה על ידי בית המכירות 'אסופה', אדר תש"ע).

²⁵ שהיה המו"ל העיקרי והאקטיבי מבין השניים, כנזכר כמה פעמים: "המו"ל [י.ב.א.]" (עמ' 3-4, דף נ"ז ועוד), קרי 'יצחק בן אביגדור', ואשר כל הערות העורך לאורך הספר הן פרי עטו. גם במודעות שהתפרסמו עם יציאת הספר, מוזכר הרב אריאלי לבדו כמו"ל (ראה למשל 'שערי ציון' שנה ה' חוברת ה"ז' [ירושלים, שבט-ניסן תרפ"ה] דף כ"א ע"ב). גם מכתב ברכתו של הראי"ה בסוף הספר נכתב בלשון יחיד: "לידידי הרה"ג מו"ל הח"פ [=החבש פאר] שליט"א... ויכול לצרף הערות אחדות שרשמתי בזה בחפזון... אח"כ ראיתי שבקצת דברים כיון גם כת"ר לדעתי ונהניתי מיושר אמריו, והנני בזה ידידו דושי"ת באה"ר" (דף צ"ב ע"א) – וברור לחלוטין שהנמען הוא הרב אריאלי, שהיה כאמור זה שכתב את ההערות. כך מתברר גם מדברי הרב אריאלי עצמו: "וגיליתי לפניו שהייתי רוצה להדפיס [=את 'חבש פאר'] מחדש, אמר שהוא נותן לי במתנה. וכשיצא לאור עם ההוספות מרובות שצירפתי לו מענייניו וגם הערות, שמח מאוד וכתב הקדמה חדשה" (רשימות הראי"ה [צוין לעיל, הערה 10] אות כ"ט).

²⁶ הוא אף תכנן לצרף 'קונטרס אחרון' פרי עטו, ככתוב בדף התוכן (עמ' 3), אך לבסוף הדבר לא יצא אל הפועל; הרב נריה שיער שהיה זה בשל עלות ההדפסה ('שבחי הראי"ה' עמ' 364).

מסכתות – כתובות ומכות – חוברו בעז"ה על ידי²⁷. לאחר מלאכה זו החל הרב אריאלי לעסוק בחיבור 'עינים למשפט' – וזאת בעידוד הראי"ה, שאף הספיק לראות את החלק הראשון בסדרה: "ומשהרציתי הדברים [=מתוך 'עינים למשפט'] לפני רבנו זצ"ל... אמר לי אז כי אמנם לפנינו שוב עבודה כבירה, מיוחדת במינה...²⁸ [ומסכת בבא בתרא מעובדת כולה ומתוקנת עם באורים וחדושים רבים היתה למראה עיני מרן הכהן הגדול זצ"ל²⁹].

חלקו ומקומו בישיבת מרכז הרב

מינוי אישי לתפקיד בישיבה: בקיץ תרפ"ג נוסדה באופן רשמי ישיבת מרכז הרב, כשהרב אריאלי נוטל בהקמתה חלק נכבד, כפי שתיאר בין השאר ידידו ושותפו למלאכה, הרב יעקב משה חרל"פ: "...מרן גאון ישראל וקדושו מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל הכ"מ, אשר מאז הופיעו בשערי ירושלים ואתו החזון הגדול ע"ד יסוד ישיבה עולמית בעיה"ק ירושלים ת"ו, היה מע"כ [=הרב אריאלי] אחד מהמיוחדים אשר התעוררו לגשם את הרעיון הגדול והקדוש, ולקח חלק גדול ביסודה ובהקמתה³⁰. עם ייסוד הישיבה, נתמנה הרב אריאלי על ידי הראי"ה לכהן כמשגיח הרוחני של הישיבה³¹ – תפקיד אותו מילא בקביעות מכאן ואילך³².

מלבד המינוי כמשגיח, עירב הראי"ה את הרב אריאלי גם בניהול הטכני, כפי שכתב האחרון: "ומאת מרן הרב זצ"ל הוטל עלי הנהלת הישיבה בתפקידה השונים³³. לכל אורך תקופת הראי"ה נמנה הרב אריאלי על ראשי הנהלת הישיבה, לצד שלושת חבריו – הרב חרל"פ, הרב 'הנזיר' והרצי"ה קוק; ארבעתם היוו את ההנהלה המצומצמת, שהתכנסה מדי שבוע במשרד או בבית הראי"ה וקיבלה את רוב ההחלטות, למעט מקרים חריגים שהובאו לפני הראי"ה³⁴. הראי"ה עצמו

²⁷ 'עינים למשפט' קידושין, עמ' ג'. קרוב לוודאי שמפעל 'עינים למשפט' נולד כתוצאה מהעיסוק המוקדם ב'הלכה ברורה', המבוססת על ציוני העין משפט (שאותם בא 'עינים למשפט' לתקן ולהשלים), וכפי שהצביע הרב חרל"פ במכתבו שנדפס ב'עינים למשפט' קידושין, עמ' קס"ו: "פרי ברכה הוא מאת תורת מרן גאון ישראל וקדושו... ומאז שנכנס [הרב אריאלי] אל חנות הבשם של כ"ק מרן זצ"ל, קלט אורו, בדבר חיבור התלמוד עם הפוסקים...".

²⁸ הכוונה אולי לדברים שרשם הרב אריאלי במקום אחר: "וכשראה התוספות לציונים שבעי"מ [=שבעינים למשפט], אמר: אי"כ נתבטלה (האב איך בקרטרט) עבודתי [=הלכה ברורה, שהרי נוספו לו עוד ציונים רבים להעתיק]. ואמר שישתדל לעשות מהדורה שניה עם הוספות" (רשימות הרי"א [ציוין לעיל, הערה 10] אות י"ב, עיי"ש).

²⁹ שם (ומסיים): "אלא שלא יכולתי להדפיסה מפני גודל כמותה" – ולכן הדפיס תחילה את קידושין.

³⁰ שם עמ' קס"ו.

³¹ 'בשדה הראי"ה' עמ' 354. אופיו של תפקיד המשגיח בישיבת מרכז הרב, אותו מילא הרב אריאלי, היה שונה למדי מהגדרת התפקיד המוכרת בדרך כלל מיישיבות המוסר ודומותיהן. לא היה מדובר בהשגחה קפדנית ובדיקה אחר אורחות חיי התלמידים, נשיאת שיחות כלליות בענייני השעה, וכיוצא בזה; מהותו של התפקיד היה קיומה של דמות המהווה כתובת אישית וקבוצתית לתלמידים, בעיקר בענייני לימוד אך גם בעניינים פרטיים, וכן פיקוח על סדר הלימוד היומיומי (ראה 'חיים של יצירה' עמ' 171-172).

³² במכתב משנת תרפ"ו להוריו של הרב רענן, "מהתלמידים הותיקים של רבינו גאון עוזנו שליט"א" אכן חתם הרב אריאלי כ"משגיח הישיבה" ('בשמן רענן' חלק ב', ירושלים תשנ"א, עמ' 16). אמנם, יש לעמוד על הגדרת תפקידו המדויקת; מתכתובת שנעשתה בשנים תרפ"ח-תרצ"א בין הרב רענן לרב יוסף אריה ננדיק, משגיח ישיבת פוניבז' שהתעניין לעלות ארצה, עולה לכאורה ש"משרת ההשגחה" היתה פנויה ('בשמן רענן' חלק א' עמ' כ"ב-א), אך כאמור הרב אריאלי היה משגיח עוד לפני כן, והרב נריה שהגיע לישיבה בתר"ץ מאריך לתאר את דמותו כמשגיח (ראה 'בשדה הראי"ה' עמ' 351). ייתכן אפוא שהרב רענן התכוון רק למשרת "אחד המפקחים" בישיבה, אותה הציע הראי"ה בסוף תרפ"ז לרב משה אביגדור עמיאל ('אגרות לראי"ה', מהדורת ירושלים תשנ"א, עמ' של"א. הרב עמיאל עלה לארץ רק בתרצ"ג) – והרב ננדיק סבר שמדובר במשרת המשגיח הרוחני (הראשי).

³³ 'עינים למשפט' ברכות, סוף ההקדמה. במקום אחר סיפר הרב אריאלי שהראי"ה אף הפציר בו פעם שייסע לחו"ל בענייני הישיבה, אך הוא לא רצה לצאת מארץ ישראל (רשימות הרי"א [ציוין לעיל, הערה 10] אות כ"א).

³⁴ כך מצוין הרב רודיק, 'חיים של יצירה' עמ' 130, על פי פרוטוקולים שהציל מ'בית הרב'. יצוין שאנשים נוספים היו שותפים להנהלת הישיבה בשלבים שונים, כדוגמת הרב יצחק לוי, ר' ישראל שמעון רבינוביץ-תאומים (חתנו הראשון של הראי"ה) ואחרים – אולם ארבעת הנ"ל היו הבכירים שבהם, והיחידים שנתמנו גם לתפקיד הוראה. יצוין שהרב אריאלי היה הצעיר בארבעה (הרב חרל"פ נולד בתרמ"ב, הרב 'הנזיר' בתרמ"ז, הרצי"ה קוק בתרנ"א, והרב אריאלי כאמור בסוף תרנ"ו); גילו הצעיר – הן כשלעצמו והן ביחס לשלושת האחרים – מדגיש את ההערכה המרובה שזכה לה אצל הראי"ה (עובדה זו, אגב, מביאתנו להעיר על דברי הרב רודיק, שדן בסיבות השונות לכך שהרצי"ה לא תפס בחיי

הזכיר לא פעם במכתביו את הארבעה בנשימה אחת ובהקשר לענייני הישיבה³⁵. ארבעתם הם גם המופיעים לצידו בשתי תמונות המחזור המפורסמות של הישיבה, מן השנים תרפ"ז-תרפ"ט³⁶, כשבראשונה שבהן צוין תפקידו של כל אחד: הראי"ה מוגדר כ"ראש הישיבה ומנהלה", הרב חרל"פ – "ר"מ" (=ריש מתיבתא), הרב אריאלי – "משגיח", הרצי"ה קוק – "מנהל" והרב 'הנזיר' – "מג"ש" (=מגיד שיעור).

תפקידיו בישיבה בתקופת הראי"ה: מידע עשיר על הפונקציות השונות שמילא הרב אריאלי בהנהלת הישיבה בתקופת הראי"ה, מגיע לידינו מפרוטוקולי ישיבות ההנהלה של אותן שנים – שנתגלו ונשתמרו על ידי הרב יוחאי רודיק – אשר מעקב אחר אזכוריו בהם מגלה פעילות ענפה. משרתו המרכזית של הרב אריאלי בישיבה היתה כהונה כמשגיח במשרה מלאה – "...דרישתו של ר' יצחק אריאלי להוסיף לו על תקציבו, ביחוד עכשיו שהוא קשור ומסור לעבודה כל יומית בתור משגיח, ומוכרח לעזוב שאר עניינים ועבודות..."³⁷ – אך במקביל, וכבר מרגע ייסוד הישיבה, הוא היה מעורב בראשו ורובו גם בניהול האדמיניסטרטיבי³⁸. כך מתואר לאורך הפרוטוקולים: "ר' יצחק אריאלי מקבל עליו להמשיך אחריות השתדלות המצאת התקציבים.... ר' יצחק יכנס למשרד מזכירות הישיבה פעמיים בשבוע לפקח, לעורר ולהתעמק בעבודה"³⁹, "ר' צבי יהודה מוסר שקשה לו להמשיך בנשיאת אחריות ומציע שתימסרנה הכנסות הישיבה לידי ר' יצחק אריאלי והרב נתן רענן. יסדרו את הפתקאות והחשבונות ויחתמו על שטרי הוצאות"⁴⁰.

פרישה הדרגתית מתפקיד בישיבה

בישיבת ההנהלה הראשונה לאחר פטירת הראי"ה, הוחלט שנושאי המשרות בהנהגת הישיבה ימשיכו בתפקידם, לאור "המינויים המיוחדים שקבע רבנו בחי"ו: הרב חרל"פ הוא "מנהל רוחני

אביו "מקום מרכזי במערך ההוראה", ומסיק שסיבה מרכזית לכך היא גילו הצעיר וחוסר נסיונו, לעומת "מערך ההוראה [בישיבה] שהורכב, ברובו הגדול, מרבנים מבוגרים ממנו בשנים רבות" (ראה 'חיים של יצירה' עמ' 160-161).³⁵ ראה אגרתו לבנו מניו יורק תרפ"ד, שבסופה, לצד אישים נוספים, ביקש לדרוש את שלומם של שלושת האחרים (אגרות הראי"ה חלק ד', ירושלים תשמ"ד, עמ' ק"צ); כך עשה גם במכתב מתר"צ, בסיומו חיזק את בנו ב"עבודתך הקדושה בישיבה", וביקש למסור את ברכתו "לאהובינו הגרימ"ח והרב רד"כ והר"צ אריאלי והר"צ לוי ולכל בני הישיבה" (ארכיון 'בית הרב' מס' 293); בדומה לכך כתב גם בתרצ"ד, בשני מכתבים נפרדים לרב רענן ('בשמן רענן' חלק א', ירושלים תש"ן, עמ' נ"ה; חלק ב', ירושלים תשנ"א, עמ' ז').

³⁶ ראה: 'ליקוטי הראי"ה' חלק ב', כפר הראי"ה תשנ"א, עמ' 176; 'בשדה הראי"ה', עמ' 448. בהקשר זה, הרב רודיק מצטט "פרטיכל מאובק משנת תרפ"ו (1926) שנמצא בגני 'בית הרב', ובו מתואר סגל הישיבה באופן הבא: הראי"ה – ראש הישיבה; הרצי"ה קוק – מנהל; הרב חרל"פ – חבר הנהלה; הרב 'הנזיר' – משגיח ראשי; הרב יצחק לוי – מזכיר רוחני; הרב אריאלי – משגיח רוחני ('חיים של יצירה' עמ' 129); לדבריו זהו התיאור "שהוצג לפני בני הישיבה", אולם לתיאור מוזר זה אין הרבה מן המשותף עם המציאות, ואולי נועדו ההגדרות המגוונות עבור רישום האגודה אצל השלטונות (המוזכר בהמשך דבריו של הרב רודיק).

³⁷ פרוטוקול מט' חשוון תרפ"ו ('חיים של יצירה' עמ' 141-142. שם צוין, אגב, שהדרישה מולאה). דוגמא ל"שאר עניינים ועבודות" בהן עסק הרב אריאלי באותה תקופה, היא השתתפותו ב"קרן בניין ירושלים" שעסקה בקניית מגרשים ובניין שכונת בעיר (ראה 'מן המקור' חלק ה', ירושלים תשמ"ז, עמ' 57).

³⁸ כך עולה ממכתבו לראי"ה ב"א סיוון תרפ"ד (צוין לעיל הערה 23), אשר מעיד על השתתפות נמרצת בענייני הניהוליים והפיננסיים של הישיבה. במכתב מוזכרים גם אנשים נוספים הקשורים לכך, מי פחות ומי יותר: "ר"ז שחור אמר והבטיח אמנם לבנו רצ"י הי"ו שידע למלא את האחריות המוטלת עליו... ר"ז שחור נמצא במבוכה ולא ידע מה לעשות, להתנהג כמו שצריך ומחוייב לא מצא לנחוץ, וכשרצ"י הלך אליו (פעמים) דחה אותו... דבר זה הסב עלבון גדול לכל ההנהלה וביחוד לבנו רצ"י הי"ו. הגר"מ חרל"פ שלח מכתב חריף להר"ז שחור... השנים העקרי[נ]ם שבשלשה [שתמכו בישיבת מרכז הרב בוויכוח העירוני על התקציב], הם (ראויים הם לתודה) ר"מ טוקצינסקי ור"יג הורוויץ...". במכתב אחר ששלח לרב חיים הירשנזון מארה"ב כעבור חצי שנה, ב"ז טבת תרפ"ה, סיים הרב אריאלי: "...מהראוי שהדר"ג ישלח עכזמפלורים אחדים לבית אוצר הספרים שע"י ישיבתנו 'מרכז הרב'..." ('יחידושי הרח"ה' חלק ג', ניו יורק תרפ"ו, סי' י"א [עמ' ט"ז]).

³⁹ פרוטוקול מיום ב' לסדר כי תשא תרפ"ט (שם עמ' 146).

⁴⁰ פרוטוקול מכ' אדר ב' תרפ"ט (שם עמ' 147). בשנים הבאות אכן נוהלה הישיבה בעיקר על ידי הרב אריאלי והרב רענן, לצד מעורבות נמשכת של הרצי"ה קוק (כדברי הרב רענן בחנוכה תרצ"א: "מלי אלה הנני כותב מתוך משרד הישיבה, שמתוך ההכרח מוכרחני להזדקק לטפל ולהשגיח על העבודות בו, היות ורב אחאי [=הרצי"ה, גיסו] עומד לנסוע" – 'בשמן רענן' חלק ב' עמ' י"ז).